

SWOT-analyse gemeente HSSM

Rapport

Groningen, januari 2016

Verantwoording

Project	SWOT-analyse HSSM
Opdrachtgever	Gerbrich Dijkstra
Projectleider	Bas Doets
Medeauteur	Annemarie Rook
Kenmerk	BD/4183/1540

Colofon

E&E advies
Laan Corpus den Hoorn 300
9728 JT Groningen
Telefoon (050) 360 44 33
info@eeadvies.nl
www.eeadvies.nl

Inhoudsopgave

1.	Inleiding, methodiek en leeswijzer	4
1.1	Inleiding	4
1.2	Methodiek.....	4
1.3	Leeswijzer	4
2.	Het huidige profiel van de nieuwe gemeente HSSM	5
2.1	Inleiding	5
2.2	Demografie HSSM	5
2.3	Arbeidsmarkt HSSM	7
2.4	Economie HSSM	9
2.5	Leefomgeving.....	12
2.6	Sterkten en zwakten	18
3.	Impact van trends en ontwikkelingen	19
3.1	Inleiding.....	19
3.2	Demografische trends en ontwikkelingen	19
3.3	Economische trends en ontwikkelingen	20
3.4	Trends en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt	21
3.5	Technologische trends en ontwikkelingen.....	22
3.6	Maatschappelijke trends en ontwikkelingen	23
4.	Uitdagingen	26
4.1	Inleiding	26
4.2	Uitdagingen.....	26
	Bijlage 1. Sectorstructuur HSSM: aantal banen in 2014	33

1. Inleiding, methodiek en leeswijzer

1.1 Inleiding

In januari 2018 willen de drie gemeenten Hoogezand-Sappemeer, Slochteren en Menterwolde opgaan in een nieuwe grote gemeente die nu de werknaam HSSM heeft. De drie gemeenten hebben in de aanloop naar deze fusie een proces opgestart waarin gewerkt wordt aan een gezamenlijke strategische visie. Dit koersdocument wordt het 'Kompas voor de nieuwe gemeente' genoemd. Dit Kompas beschrijft de stip op de horizon zoals bewoners, ondernemers, organisaties, bestuurders, politici en ambtenaren die voor zich zien. Zo bevat het verhalen en beelden uit de volle breedte van de samenleving en het beschrijft de doelen en inzet van bewoners, ondernemers en vertegenwoordigers. Het Kompas verwoordt dus de ziel van de nieuwe gemeente.

Een belangrijke bouwsteen voor het Kompas is een SWOT-analyse. Met deze SWOT wordt het feitenfundament gelegd onder de visie. De SWOT-analyse in dit document vormt de combinatie van de beoordeling van de sterke en zwakke punten van HSSM -de SWOT bevat alleen de echt onderscheidende elementen-, afgezet tegen de kansen en bedreigingen uit de omgeving die op HSSM afkomen en waar zij in principe geen invloed op heeft. Wel kan HSSM anticiperen op deze kansen en bedreigingen, afhankelijk van de sterkten en zwakten van de HSSM zelf. Door verbindingen te leggen tussen de vier elementen, de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen worden de belangrijkste opgaven en onderliggende uitdagingen voor HSSM geïdentificeerd.

1.2 Methodiek

Deskresearch

Op basis van literatuuronderzoek en dataverzameling bij o.a. het CBS, het PBL, het werkgelegenheidsregister Groningen en LISA is een beeld geschetst van de huidige en waar mogelijk toekomstige demografische en economische stand van zaken van HSSM. Tevens zijn er rapporten bestudeerd over trends en ontwikkelingen die de wereld, Nederland, maar ook HSSM te wachten staan.

Bijeenkomst 29 oktober 2015

Op 29 oktober heeft een bijeenkomst plaatsgevonden die in het teken stond van de SWOT. Bij deze bijeenkomst waren ambtenaren vanuit verschillende disciplines en vanuit de drie gemeenten aanwezig. Gezamenlijk is gebrainstormd over de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen van de nieuwe gemeente HSSM. De opbrengsten van deze middag aangevuld met bestaand materiaal zijn verwerkt in de SWOT-analyse.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 worden de demografie, arbeidsmarkt, economie en de maatschappij en leefomgeving in beeld gebracht. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 de impact van, voor HSSM relevante, trends en ontwikkelingen besproken. In hoofdstuk 4 komen de uitdagingen voor HSSM aan bod.

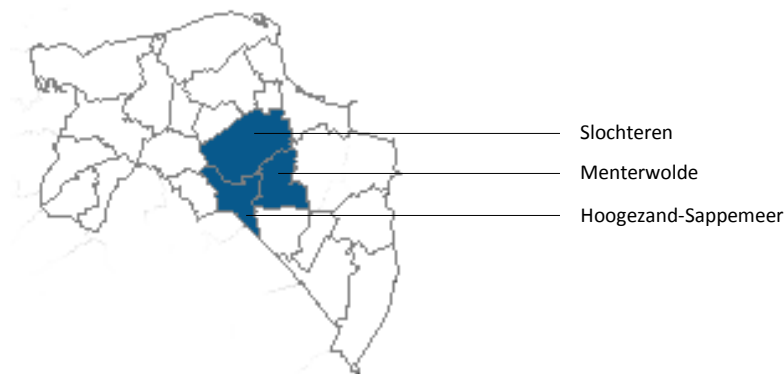

2. Het huidige profiel van de nieuwe gemeente HSSM¹

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk schetst een algemeen beeld van HSSM. De ontwikkelingen van HSSM worden, waar mogelijk, gespiegeld aan de ontwikkelingen van de provincie Groningen en Nederland. Achtereenvolgens wordt in deze paragraaf ingegaan op de demografie, arbeidsmarkt, economie en de maatschappij en leefomgeving van HSSM.

Figuur: De drie gemeenten die samen de gemeente HSSM vormen.

2.2 Demografie HSSM

Aantal inwoners

In de drie gemeenten Hoogezand-Sappemeer, Slochteren en Menterwolde woonden op 1 januari 2015 62.100 inwoners². Elf procent van de totale bevolking in de provincie Groningen woont in één van deze drie gemeenten. Deze drie gemeenten staan, net als Nederland, de komende tijd grote demografische veranderingen te wachten. In HSSM zal de bevolking gaan krimpen. Tot 2040 wordt er een bevolkingskrimp verwacht van 6%. Dit wijkt af van het provinciale gemiddelde, waar de bevolking ongeveer stabiel blijft, en het Nederlands gemiddelde waar het aantal inwoners gemiddeld met 5% groeit. Wel zijn er tussen de drie gemeenten verschillen waarneembaar. Het aantal inwoners zal het sterkst dalen in de gemeenten Menterwolde (-14%) en Slochteren (-11%)³. In Hoogezand-Sappemeer blijft het aantal inwoners stabiel. In 2040 telt HSSM volgens de voorspellingen van het CBS ongeveer 58.500 inwoners.

Bevolkingssamenstelling

Ook de veranderende bevolkingssamenstelling is een belangrijke ontwikkeling. Het aantal gezinnen en jonge huishoudens neemt af en de vergrijzing neemt toe. Sinds 1990 is de bevolking in de drie gemeenten behoorlijk vergrijsd. Het aandeel van mensen boven de 45 jaar is toegenomen van 34% naar 50%. De groep tussen de 15 en 35 jaar is afgenomen van 32% naar 20%. In de hele provincie is deze trend minder sterk, waarschijnlijk door de grote invloed van de stad Groningen met haar relatief jonge bevolking⁴. Dit heeft impact op de demografische druk

¹ Het woord 'nieuwe' wordt hier eenmalig gebruikt om aan te geven dat de gemeente HSSM nog niet bestaat.

² CBS, 2014, Demografische kerncijfers per gemeente.

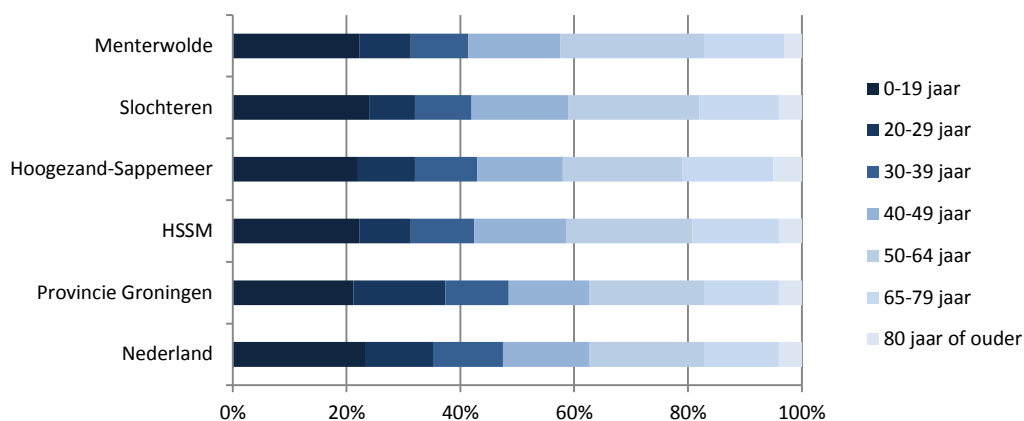
³ Op dit moment hoort de nieuwbouwwijk Meerstad bij de gemeente Slochteren. Echter, vanaf 2017 gaat Meerstad over naar de gemeente Groningen. De gemeente Slochteren zal hiermee ongeveer 800 inwoners verliezen. De verwachte krimp van -11% zal hierdoor hoger zijn.

⁴ CAB, 2014, Hoogezand-Sappemeer, Menterwolde en Slochteren in beeld. Een sociaaleconomische foto.

van HSSM⁵. In HSSM is de groene druk lager en de grijze druk hoger dan gemiddeld in Nederland. Een afnemende groene druk betekent ontgroening en een toenemende grijze druk betekent vergrijzing. We zien hier de gevolgen van de demografische ontwikkeling: veel jong volwassenen trekken weg en veel ouderen blijven achter. Dat deel van de jong volwassenen dat vertrekt is hoger opgeleid, waardoor er een lager opgeleide bevolking achterblijft. In de provincie Groningen is het gemiddelde opleidingsniveau hoger. Volgens prognoses van het PBL neemt dit verschil de komende jaren toe⁶.

Figuur: Leeftijdsopbouw. Bron: CBS (2014)

Huishoudens

Het aantal huishoudens in HSSM is de afgelopen decennia fors gestegen. Tussen 1980 en 2010 groeide het aantal huishoudens sterker dan de bevolking, als gevolg van de huishoudensverduunning⁷. De belangrijkste oorzaken voor de huishoudensverduunning is een sterke toename van het aandeel alleenstaanden, een gematigde toename van het aantal stellen zonder kinderen en eenoudergezinnen en de toename van jongeren die zelfstandig wonen. De afname van het aantal kinderen per gezin heeft veel minder invloed gehad de laatste decennia. Hoewel de daling de komende jaren minder sterk zal zijn, wordt er nog wel een verdere gezinsverduunning voorzien. Dit kan er voor zorgen dat zelfs in krimpgebieden gebouwd moet worden, omdat door enerzijds de veranderende samenstelling van de bevolking andere woningen nodig zijn en anderzijds door de verdere huishoudensverduunning meer woningen nodig zijn.

Niet-westerse allochtonen

Het aandeel westerse en niet-westerse allochtonen is lager in HSSM dan gemiddeld in Nederland. Nu wonen er voornamelijk Turken, Marokkanen, Surinamers, Nederlandse Antillianen en Arubanen in HSSM. De komende jaren zal het aandeel westerse- en niet-westerse allochtonen in HSSM toenemen. Op dit moment is er sprake van een concentratie in en vlakbij de grote steden in Nederland. Uit prognoses blijkt dat dit ruimtelijk patroon zal blijven bestaan, maar wel in mindere mate.

⁵ De verhouding van het aandeel jongeren (groen) en ouderen (grijs) ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking wordt de demografische druk genoemd.

⁶ Ritsema van Eck, J. et. al. (2013), Demografische ontwikkelingen 2010-2040.

⁷ CBS, 2014, Bevolking: kerncijfers, particuliere huishoudens

Figuur: Westerse en niet-westerse allochtonen in procenten. Bron: CBS (2015)

	Nederland 2010	Nederland 2040	HSSM 2010	HSSM 2040	Hoogezand Sappemeer 2010	Slochteren 2010	Menterwolde 2010
Westerse allochtonen	9,0%	11%	5,9%	7,5%	6,9%	4,8%	4,6%
Niet-westerse allochtonen	11,0%	16%	7,0%	12,6%	10,3%	2,6%	3,0%

2.3 Arbeidsmarkt HSSM

Kenmerken beroepsbevolking

Door de bevolkingsgroei is ook de potentiële beroepsbevolking in HSSM de laatste decennia continu in omvang toegenomen. De potentiële beroepsbevolking zijn alle mensen die, gekeken naar hun leeftijd, in aanmerking komen om te werken. In Nederland zijn dit alle inwoners tussen de 15 en 67 jaar. Echter, de komende jaren krimpt de potentiële beroepsbevolking in HSSM, net als in Nederland, en blijft dat volgens prognoses van het CBS tot 2040 doen. Naar verwachting concentreert de potentiële beroepsbevolking zich in de komende jaren steeds meer in de stedelijke gebieden en trekt zij weg uit de periferie⁸. Met het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd en een stijgende arbeidsparticipatie van werklozen en vrouwen hoeft dat echter niet automatisch krimp van de werkende beroepsbevolking tot gevolg te hebben.

De huidige beroepsbevolking in HSSM is relatief ouder dan de beroepsbevolking in Nederland. Naast dat de beroepsbevolking relatief ouder is, is de bevolking in het HSSM gemiddeld lager opgeleid dan in de provincie Groningen en Nederland⁹. Uit onderstaande tabel blijkt dat het aandeel mbo'ers in HSSM (49%¹⁰) hoger is dan in Nederland (37%) en Groningen (34%). Het aandeel mensen dat een hbo- of wo-diploma heeft gehaald is lager. Tevens blijkt uit cijfers van het CBS dat tussen 2005-2015 het aantal mensen in HSSM met een afgeronde hbo- of wo-opleiding is afgenomen en het aantal mensen met een afgeronde mbo-opleiding is toegenomen.

Figuur: Opleidingsniveau. Bron: CBS (2015)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand- Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Voortgezet onderwijs /geen startkwalificatie	36%	27%	38%	37%	36%	41%
mbo bol/bbl	18%	17%	25%	25%	23%	26%
mbo niveau 1	1%	1%	1%	0%	0%	1%
mbo niveau 2	4%	4%	5%	6%	5%	6%
mbo niveau 3	5%	5%	7%	8%	6%	8%
mbo niveau 4	9%	8%	11%	11%	12%	12%
hbo	17%	20%	10%	10%	10%	10%
wo	10%	20%	3%	3%	3%	2%

⁸ CBS, 2014, Potentiële beroepsbevolking 2040 .

⁹ CBS, 2015, Beroepsbevolking

¹⁰ Mbo bol/bbl + mbo niveau 1,2,3,4

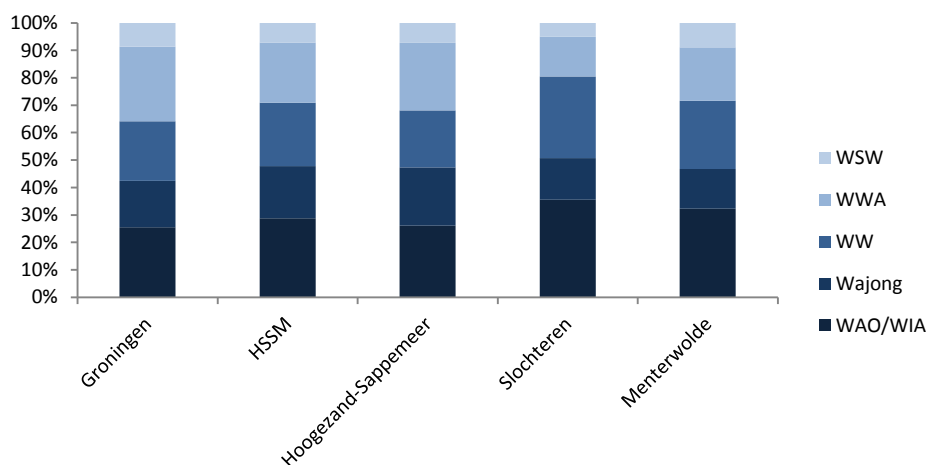
Ook de netto arbeidsparticipatie en het gemiddeld besteedbaar inkomen zijn lager in HSSM vergeleken met het landelijk gemiddelde. Bovendien is de beroepsbevolking in HSSM meer dan gemiddeld werkloos dan in Nederland¹¹. Hoogezand-Sappemeer en Menterwolde zitten boven het gemiddelde van de provincie Groningen. Het aantal uitkeringen, uitgedrukt als percentage van de inwoners tussen 15 en 64 jaar, is in Hoogezand-Sappemeer het hoogst. Dit wordt veroorzaakt door het grote aandeel bijstandsuitkeringen. Slochteren is een goed voorbeeld van een plattelandsgemeente, waar in het algemeen minder mensen een uitkering hebben: het aandeel van mensen met een uitkering is bijna de helft van dat in Hoogezand-Sappemeer. Naast dat de werkloosheid hoger is, zitten niet-werkende werkzoekenden in HSSM gemiddeld langer thuis. De belangrijkste redenen hiervoor zijn dat er relatief veel mensen zijn met een profiel dat niet goed aansluit op de vraag van de arbeidsmarkt en/of de vraag vanuit de arbeidsmarkt kleiner is dan het aanbod¹².

Figuur: Netto arbeidsparticipatie, gemiddeld besteedbaar inkomen en werkloosheid . Bron: CBS (2015)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Netto arbeidsparticipatie	67,1%	60,9%	64,5%	61,1%	70,2%	67,2%
Gemiddeld besteedbaar inkomen	€20.600	€18.600	€18.500	18.000	€19.800	€18.500
Werkloosheid	7,5%	8,5%	8,7%	10,0%	6,6%	7,6%

Een deel van deze bevolking heeft een uitkering. Dit kan komen doordat iemand zijn baan verloren is en een WW-uitkering krijgt of een WWA uitkering krijgt. De WAO/WIA is er voor arbeidsongeschikten en de Wajong is voor jongeren met een arbeidshandicap. Een deel van de mensen met een arbeidshandicap werkt in de sociale werkvoorziening. Wij nemen hen mee als mensen in de WSW. Uit onderstaande tabel blijkt dat het aantal WAO/WIA-, Wajong-, en WW-uitkeringen hoger is dan in de provincie Groningen, terwijl het aantal WWA- en WSW uitkeringen lager is.

Figuur: Aantal WSW, WWA, WW, Wajong, WAO/WIA uitkeringen. Bron: CBS en CAB (2015 & 2014))

¹¹ CBS, 2015, Aantal uitkeringen

¹² CAB, 2014, Hoogezand-Sappemeer, Menterwolde en Slochteren in beeld. Een sociaaleconomische foto.

Vervangingsvraag

De vergrijzing van de bevolking en de verhoging van de arbeidsparticipatie onder ouderen hebben grote wijzigingen teweeg gebracht in de leeftijdssamenstelling van de werkzame beroepsbevolking. In Nederland zorgt dit voor een duidelijke verschuiving van de arbeidsparticipatie naar hogere leeftijden. De onderkant van de leeftijdspiramide (gevormd door werkenden onder de 39 jaar) wordt steeds smaller en het aantal werkenden in de leeftijdscategorie 55-50 is in de afgelopen twee decennia meer dan verdubbeld en dit aantal groeit bovendien nog steeds. Het aantal werkenden tussen de 60 en 64 jaar is zelfs vervijfvoudigd.

Echter, de meningen zijn verdeeld over het feit of er krapte op de arbeidsmarkt gaat ontstaan, als de 'oudere' beroepsbevolking uittreedt en er door de vergrijzende samenleving de vervangingsvraag niet voorzien kan worden (zie paragraaf 3.4). Op dit moment krimpt de beroepsbevolking in HSSM en is de bevolking relatief ouder dan het Nederlandse gemiddelde. Daar komt bij dat HSSM relatief veel laagopgeleiden telt, terwijl de vervangingsvraag zich vooral zal voordoen onder hoog opgeleiden en daar zijn er in HSSM minder van.

De verwachte vervangingsvraag is het hoogst voor de technische en industrieberoepen, de transportberoepen en de agrarische beroepen. In HSSM zijn voornamelijk de industrie- en de agrarische sector duidelijk aanwezig in de sectorstructuur, deze zullen naar verwachting snel te maken krijgen met een hoge vervangingsvraag, doordat de gemiddelde leeftijd in deze beroepen hoog is. Daarentegen is de vervangingsvraag laag voor de sociaal-culturele beroepen en de informaticaberoepen, mede doordat de gemiddelde leeftijd in deze beroepen laag is.

2.4 Economie HSSM

Bruto regionaal product

Statistisch gezien leveren de inwoners van de provincie Groningen gemiddeld de grootste bijdrage aan de Nederlandse economie. Zij hebben, als gevolg van de gaswinning, het hoogste bruto regionaal product per hoofd van de bevolking, namelijk €50.400 tegen €35.900 voor Nederland gemiddeld¹³. Groningen staat hiermee op nummer vijf van de rijkste regio's in de Europese Unie. In dit onderzoek wordt gekeken naar het inkomen per hoofd van de bevolking. De bevolking is in Groningen nogal dun gezaaid. Omdat de gasbaten wel bij het provinciale inkomen worden geteld, komt het inkomen per hoofd van de bevolking hoog uit¹⁴. Echter, wanneer de delfstoffenwinning buiten beschouwing wordt gelaten en we het persoonlijk bruto inkomen vergelijken, dan ontstaat er een heel ander beeld. Het landelijk gemiddelde ligt in 2014 op €31.100. In Groningen is het bruto inkomen lager met gemiddeld €27.500 per persoon. Het gemiddelde bruto inkomen van HSSM is €27.400 per persoon en ligt onder het landelijk en provinciaal gemiddelde. Echter, het bruto inkomen per persoon in Menterwolde (€27.600) en Slochteren (€30.100) is hoger dan het provinciaal gemiddelde. Aangezien het aantal inwoners in de gemeente Hoogezand-Sappemeer, vergeleken met het inwoneraantal in Menterwolde en Slochteren, veruit het hoogst is telt het bruto inkomen per persoon in de gemeente Hoogezand-Sappemeer (€26.100) zwaar mee in het gemiddelde¹⁵.

¹³ CBS, 2013, [De regionale economie 2012](#).

¹⁴ Eurostat, 2015, GDP per capita in the EU in 2013: seven capital regions among the ten most prosperous.

¹⁵ CBS, 2013, [De regionale economie 2012](#).

Figuur: Bruto inkomen per persoon. Bron: CBS (2015)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Bruto inkomen per persoon	€ 31.100	€ 27.500	€ 27.400	€ 26.100	€ 30.100	€ 27.600

Vestigingen en banen

In HSSM zijn ongeveer 4.100 bedrijven gevestigd, waarvan de helft in Hoogezand-Sappemeer. Het grootbedrijf ontbreekt vrijwel en het aantal zzp-ers is groter dan gemiddeld (zie onderstaande figuur). De gemeente HSSM heeft relatief gezien meer zzp-ers en minder grootbedrijf dan het landelijk gemiddelde. Tevens is het aandeel zzp-ers van 2009-2014 met 8% meer gegroeid dan in Nederland (+33% tegenover +25%). Zzp-ers zorgen wel voor veerkracht, maar minder voor vernieuwing van producten en diensten. Zzp-ers zijn niet minder innovatief, maar anders innovatief. Als zzp-ers zelf innoveren, dan gaat het vaak om vernieuwingen in hun bedrijfsprocessen en minder vaak om nieuwe producten of diensten. Voor een deel is dat te wijten aan het feit dat zzp-ers veel minder toegang hebben tot complementaire middelen om innovaties te realiseren, die binnen grote organisaties wel voorhanden zijn¹⁶. Veel zelfstandige ondernemingen zijn te klein om succesvol op grote schaal te innoveren.

Figuur: Aandeel zzp-ers in 2009 en 2014. Bron: Werkgelegenheidsregister Groningen (2014)

	Aandeel zzp-ers 2009	Aandeel zzp-ers 2014	% verandering
Nederland	8%	10%	+25%
HSSM	9%	12%	+33%
Hoogezand-Sappemeer	5%	8%	+60%
Slochteren	13%	17%	+31%
Menterwolde	15%	18%	+20%

De 4.100 vestigingen zijn goed voor 22.200 banen, ruim 8 procent van het totaal aantal banen in de provincie Groningen en 0,3% van het aantal banen in Nederland¹⁷. Van deze 4.100 bedrijven zijn 28 afkomstig uit het buitenland. Het aantal buitenlandse bedrijven is niet hoog, maar het aantal banen wel. De buitenlandse bedrijven zorgen voor 11% (2.500 banen) van de banen in HSSM¹⁸.

Uit bijlage 1 'De sectorstructuur van HSSM' blijkt dat HSSM vergeleken met Nederland een relatief hoog aandeel banen heeft in de landbouw-, industrie-, nutsbedrijven- en bouwsector. De industriesector springt er met name uit. HSSM heeft een relatief laag aandeel banen in de handel-, vervoer en opslag-, informatie en communicatie-, financiële instellingen-, zakelijke diensten- en de quartaire sector (overheid, onderwijs en zorg).

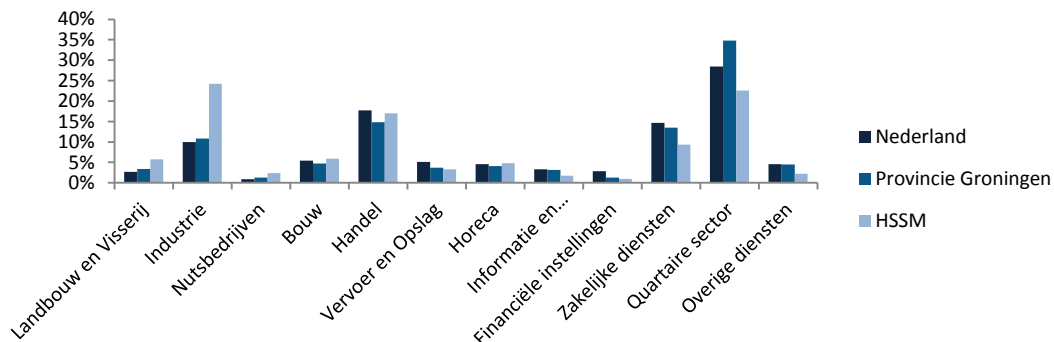
¹⁶ Stam, E., 2013, Overheid moet zzp'ers helpen te innoveren.

¹⁷ Werkgelegenheidsregister Groningen, Drenthe en Friesland, 2015, aantal banen en vestigingen per sector.

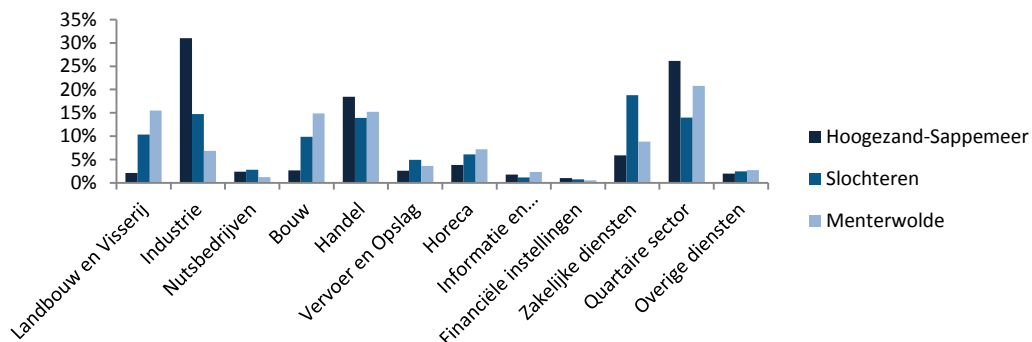
¹⁸ CAB, 2014, Hoogezand-Sappemeer, Menterwolde en Slochteren in beeld. Een sociaaleconomische foto.

Figuur: Sectorstructuur HSSM, Provincie Groningen en Nederland.

Figuur: Sectorstructuur Menterwolde, Hoogezand-Sappemeer en Slochteren.

De meeste mensen werken in de industrie (32%). Een andere belangrijke sector is de handel (14%). In het gebied HSSM werken bovendien relatief gezien ten opzichte van Nederland en de provincie Groningen veel mensen in de energiesector, waaronder in gas gerelateerde banen. Door de bevingen is de maatschappelijke 'license to produce' voor de gasector flink onder druk komen te staan en wordt de omvang van de gaswinning naar het zich nu laat aanzien teruggeschroefd. Deze omvang neemt in de komende jaren waarschijnlijk verder af. Ten eerste omdat de afgegeven concessie niet meer ruimte biedt en ten tweede omdat het Groninger veld uiteindelijk uitgeput raakt. Wanneer de activiteiten afnemen, kost dit op termijn ook banen in HSSM, zowel direct als indirect.

Economische ontwikkeling

Het gebied HSSM heeft last gehad van de economische crisis, de werkgelegenheid nam tussen 2010 en 2015 af met -2%. De werkgelegenheid in HSSM nam meer af dan in Groningen (-1%) en komt overeen met de gemiddelde daling in Nederland (-2%). Echter, tussen de drie gemeenten zijn grote verschillen waarneembaar. Waar de werkgelegenheid in Hoogezand-Sappemeer met

3% afnam, nam de werkgelegenheid in Menterwolde met 5% toe¹⁹. Groei was er in de sectoren zorg, handel en dienstverlening, afname in de sectoren industrie, bouw en transport. Ook het aantal banen in de recreatief-toeristische sector groeit²⁰.

Woon-werk verkeer

Alle drie de gemeenten hebben minder banen per 1.000 inwoners van 15-65 jaar dan het landelijk gemiddelde, alhoewel Hoogezand-Sappemeer aardig in de buurt komt van het landelijk gemiddelde (656 versus 714). De pendel naar andere plaatsen is groot. 82% werkt in de provincie Groningen, waaronder in HSSM. 66% van de mensen die in HSSM woont, werkt elders. Veel mensen werken in de stad Groningen (30%) en dit aantal is tussen 2006 en 2015 toegenomen. Het aantal mensen uit HSSM dat elders werkt wordt steeds groter. Wel is er een verschil waarneembaar tussen de drie gemeenten. Zo neemt in Hoogezand-Sappemeer het aantal mensen dat in Hoogezand-Sappemeer werkt sterk af (-20% van 2006-2014), in Menterwolde is dit gelijk gebleven en in Slochteren is het aantal mensen dat in Slochteren woont en werkt met 11% toegenomen²¹.

Figuur: Aantal banen per 1.000 inwoners 15-64 jaar. Bron: CBS (2014)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Banen per 1.000 inwoners 15-64 jaar	718	688	563	656	525	336

Vereniging bedrijfsleven

Hoogezand-Sappemeer heeft twee ondernemingsverenigingen, Menterwolde drie en in Slochteren zijn de verschillende ondernemersverenigingen per dorp georganiseerd in een ondernemersplatform. Het bedrijfsleven uit HSSM weet elkaar te vinden. Tevens vindt er over het algemeen structureel overleg plaats tussen de overheid en het bedrijfsleven.

Beschikbare ruimte bedrijventerreinen

Uit onderzoek van het CAB Groningen blijkt dat er voldoende ruimte beschikbaar is voor bedrijven, ook voor grote bedrijven. De grondprijzen op deze bedrijventerreinen zijn gunstig vergeleken met cijfers uit de rest van Nederland²².

2.5 Leefomgeving

Onderzoek beste buurten en gemeenten

Volgens een onderzoek van de Elsevier naar de beste buurten en gemeenten²³ scoren de gemeenten 'redelijk' (gemeente Slochteren), 'matig' (gemeente Hoogezand-Sappemeer) en 'zeer matig' (Menterwolde) op een schaal van zeer goed tot zeer matig. Van de 393 gemeenten eindigen de gemeenten op plaats 210 (Slochteren), 261 (Hoogezand-Sappemeer) en 334 (Menterwolde). In het onderzoek zijn de plaatsen beoordeeld op de volgende aspecten: 1. basisvoorzieningen (zoals jeugdpakket, dagelijkse boodschappen, zorgpakket en fitness), 2. plusvoorzieningen (zoals horeca en luxe winkels), 3. economie en werk (economie en arbeidsplaatsen), 4. groene en blauwe kwaliteit (zoals recreatiegebieden, water, groen en natuur), 5. rust en ruimte, 6. harmonieus leefklimaat (zoals saamhorigheid en overlast), 7.

¹⁹ Werkgelegenheidsregister Groningen, Drenthe en Friesland, 2015, aantal banen en vestigingen per sector.

²⁰ CAB, 2014, Hoogezand-Sappemeer, Menterwolde en Slochteren in beeld. Een sociaaleconomische foto

²¹ CBS Statline, Banen werknemers en afstand woon-werk; woon- en werkregio's

²² CAB, 2014, Hoogezand-Sappemeer, Menterwolde en Slochteren in beeld. Een sociaaleconomischefoto

²³ Elsevier, 2015, Beste buurten en gemeenten Nederland

bereikbaarheid en 8. aantal inwoners. De drie gemeenten scoren verschillend op bovenstaande onderdelen en blinken hierdoor uit op verschillende onderdelen. Zo scoort Hoogezand-Sappemeer hoog op 'plusvoorzieningen', 'ruimte' en 'bereikbaarheid', maar laag op 'groene en blauwe kwaliteit', 'harmonieus leefklimaat' en 'aantal inwoners'. Slochteren scoort hoog op 'ruimte' en 'harmonieus leefklimaat', op de overige categorieën scoort Slochteren lager dan gemiddeld. Menterwolde scoort hoog op 'ruimte' en op de overige categorieën lager dan gemiddeld.

Figuur: Beste buurten en gemeenten

Categorieën	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
1. Basisvoorzieningen	+/-	-	-
2. Plusvoorzieningen	+	-	-
3. Economie en werk	+/-	+/-	-
4. Groene en blauwe kwaliteit	-	-	-
5. Rust en ruimte	+	+	+
6. Harmonieus leefklimaat	-	+	-
7. Bereikbaarheid	+	-	+/-
8. Aantal inwoners	-	-	-

Afstand tot verschillende voorzieningen

De afstand tot voorzieningen –grote supermarkt, café, restaurant, basisschool en voortgezet onderwijs- wijkt op de meeste onderdelen niet veel af. Alleen de afstand tot het voortgezet onderwijs is veel groter, voornamelijk in de gemeente Menterwolde en Slochteren. In Hoogezand-Sappemeer is de afstand lager dan gemiddeld in Nederland. Het aantal recreatief-toeristische attracties en bezienswaardigheden (zoals de Fraeylemaborg in Slochteren) binnen 10 km van HSSM is lager dan gemiddeld. Echter, het aantal attracties is hoger dan gemiddeld in de provincie Groningen. Dit komt door het hogere aantal attracties in de gemeente Hoogezand-Sappemeer.

Figuur: Afstand tot verschillende voorzieningen in km. Bron: CBS (2015)

	Afstand tot grote supermarkt	Afstand tot café	Afstand tot restaurant	Afstand tot school	Voortgezet onderwijs totaal	Aantal attracties binnen 10 km
Nederland	0,9	1,1	0,8	0,7	2,4	2
Provincie Groningen	1,1	1,3	1	0,8	2,7	1,1
Hoogezand-Sappemeer	1,1	1	0,8	0,7	2	1,5
Slochteren	1,9	1,4	1,4	1	5	1
Menterwolde	0,8	1,6	1,8	0,8	5,3	1
HSSM	1,2	1,2	1,1	0,8	3,4	1,3

Vervoer en infrastructuur

HSSM is goed bereikbaar via de weg (de A7 van Zaandam, via Groningen, naar Duitsland en de N33 van Assen naar de Eemshaven), het spoor (treinverbinding tussen Groningen en Bad Nieuweschans) en via het water (Winschoterdiep dat van Groningen naar Winschoten loopt). Op dit moment is breedbandinternet in HSSM onvoldoende. Een goede bereikbaarheid is essentieel voor werken en wonen. Een goede bereikbaarheid is geen sterkte, een goede bereikbaarheid is noodzakelijk.

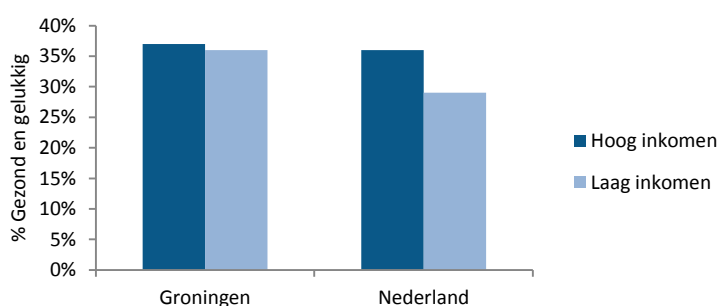

Gezondheid en geluk

Uit paragraaf 2.1.3 blijkt dat de beroepsbevolking in HSSM gemiddeld een lager besteedbaar inkomen heeft dan het gemiddeld besteedbaar inkomen in Nederland. In een onlangs verschenen rapport van het CBS²⁴ over de kwaliteit van leven in Nederland wordt genoemd dat welzijn, gezondheid en geluk, samenhangen met de hoogte van het inkomen. Dit zou betekenen dat de beroepsbevolking in HSSM een lager welzijn²⁵ heeft. Echter, een gezondheidsenquête van de GGD Groningen²⁶ toont aan dat 'groot welzijn' in de provincie Groningen bijna net zo vaak voorkomt onder hoge als lage inkomens.

In onderstaande grafiek wordt het percentage van de bevolking dat gezond en gelukkig is onderverdeeld naar hoog en laag inkomen voor de provincie Groningen en Nederland als geheel. Hieruit blijkt dat voor zowel de hoge als de lage inkomensgroepen de gemiddelde Groninger hoger scoort dan de gemiddelde Nederlander. Bij hoge inkomens is dit verschil zeer klein, maar bij lage inkomens is het welzijnsniveau van de Groningers een stuk hoger dan de gemiddelde Nederlander²⁷. Een mogelijke verklaring hiervoor kan gevonden worden in de kracht van sociale verbondenheid in Groningen. Uit eerder onderzoek blijkt dat de meeste Groningers goede sociale contacten hebben. Deze sociale contacten hebben een positieve invloed op het welzijn van mensen²⁸. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de inwoners van HSSM snel tevreden zijn: 'Doe maar normaal, dan doe je al gek genoeg'. Op het gebied van welzijn is dat positief. Echter, 'doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg' is in dit geval een kracht, maar kan ook gezien worden als een zwakte. Excelleren, voorop willen lopen en wendbaar zijn, is belangrijk voor een samenleving. En noodzakelijk voor bedrijven om concurrerend te blijven in een snel veranderende wereld.

Figuur: Welzijn naar inkomen

Sociale cohesie

Sociale cohesie is een breed begrip dat gaat over samenhang tussen mensen. Het is de mate waarin mensen in hun gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid voor de samenleving. Het is de mate waarin bewoners zich verbonden voelen met hun buurt en

²⁴ CBS (2015). Kwaliteit van leven. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

²⁵ Met welzijn wordt bedoeld dat het zowel lichamelijk, als geestelijk als sociaal goed met een persoon gaat. In de economie gaat welzijn over de mate waarin de mensen hun materiële en immateriële behoeften bevredigd achten. Economische groei zorgt er niet voor dat ook het welzijn van de mensen evenveel stijgt, want bij een stijging van de welvaart staat het niet vast dat ook het welzijn groeit. Naast de welvaart spelen namelijk ook andere factoren, zoals gezondheid, vrijheid en vriendschap, een rol bij welzijn.

²⁶ GGD Groningen (2012). Gezondheidsenquête.

²⁷ Vermeij, L. (2013). Ons kent ons, tot op zekere hoogte. In: A. Steenbekkers en L. Vermeij, De Dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

²⁸ Wittebrood, K. (2008). Sociale cohesie als bouwsteen voor veilige buurten. In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart, Betrekkelijke betrokkenheid (p. 95-111). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

zich identificeren met de buurt. De sociale cohesie in HSSM is hoger dan gemiddeld in Nederland²⁹. Over het algemeen scoren de landelijke gemeenten hoger dan de grote steden.

Figuur: Sociale cohesie op een schaal van 1 (zeer laag) tot 5 (hoog). Bron: RIVM (2009)

	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Sociale cohesie	Gemiddeld (3)	Vrij hoog (4)	Gemiddeld (3)

Veiligheid

Het aantal misdrijven, vernielingen en diefstallen per 1.000 inwoners is in HSSM lager dan gemiddeld in Nederland³⁰. Voornamelijk in de gemeenten Slochteren en Menterwolde is het aantal misdrijven relatief laag. In de gemeente Hoogezand-Sappemeer is het aantal misdrijven iets hoger dan gemiddeld in Nederland.

Figuur: aantal misdrijven per 1.000 inwoners. Bron: Waarstaatjegemeente (2015)

Soort misdrijf	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Geweldsmisdrijven	6	7	6	7	4	4
vernieling en beschadiging	7	7	6	8	3	4
Diefstal uit woning	4	4	3	3	2	2

Maatschappelijke participatie

Maatschappelijke participatie is de deelname aan activiteiten buiten het eigen huis en buiten de eigen kring. Dit zijn voornamelijk sociaal-culturele activiteiten. Hierbij kan gedacht worden aan activiteiten met een recreatief, creatief, educatief of sportief karakter of activiteiten in het verlengde van de zorg voor eigen persoon en huishouden zoals begeleid winkelen. De maatschappelijke participatie in HSSM is hoger dan de gemiddelde maatschappelijke participatie in Nederland³¹. Uit de bijeenkomst op 29 oktober kwam naar voren dat de inwoners uit de gemeenten bereid zijn hun handen uit de mouwen te steken.

Figuur: Maatschappelijke participatie (score 0-100). Bron: Waarstaatjegemeente (2015)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Maatschappelijke participatie	45	43	49	45	58	49

Onderwijs

Het aantal basisschoolleerlingen in HSSM neemt af. Vergeleken met Nederland zijn er veel basisscholen in HSSM. Per 10.000 inwoners telt de gemeente 6 basisscholen. Vooral de gemeente Slochteren telt relatief veel basisscholen (9). Het aantal scholen in het voortgezet onderwijs is lager dan in Nederland en Groningen. Alleen de gemeente Hoogezand-Sappemeer heeft per 10.000 inwoners meer scholen in het voortgezet onderwijs dan gemiddeld in Nederland.

²⁹ Deuning CM (RIVM), 2009, Sociale cohesie per gemeente 2008.

³⁰ Waar staat je gemeente, 2015, Veiligheid

³¹ Waar staat je gemeente, 2015, Maatschappelijke participatie

Figuur: Aantal scholen per 10.000 inwoners. Bron: CBS (2015)

Aantal scholen	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Basisonderwijs	4,1	5,4	6	5,2	9	6,5
Voortgezet onderwijs	0,8	1,1	0,7	0,9	0,6	0

Voor mbo, hbo- en wo-onderwijs kunnen mensen niet terecht in HSSM maar zijn zij aangewezen op de kennisinstellingen in andere plaatsen, zoals de steden Groningen en Assen.

Achterstandsleerlingen / risicoleerlingen

Achterstandsleerlingen zijn leerlingen in het basisonderwijs, die tot een achterstandscategorie behoren. Kinderen vallen in deze categorie als hun ouders laag opgeleid zijn. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geeft voor deze leerlingen een hogere vergoeding aan scholen. Het aantal achterstandsleerlingen is hoger in HSSM dan in Nederland (11,9% versus 11.6%).

Voortijdige schoolverlaters zijn jongeren van 12 tot 23 jaar die het onderwijs verlaten zonder een startkwalificatie behaald te hebben. Het aantal vroegtijdig schoolverlaters in HSSM is lager dan gemiddeld.

Figuur: Achterstandsleerlingen en voortijdig schoolverlaters in procenten. Bron: CBS (2014)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Achterstand leerlingen	11,6%	10,6%	11,9%	14,9%	4,3%	13,0%
Voortijdig schoolverlaters	2,0%	2,0%	1,9%	2,3%	1,0%	1,9%

Jeugdzorg

Het aantal jongeren met jeugdzorg is hoger in HSSM dan gemiddeld in Nederland. Alleen de tweede categorie 'Jongeren met jeugdhulp met verblijf' is lager in HSSM dan gemiddeld in Nederland.

Figuur: Indicatoren jeugdzorg. Bron: CBS (2014)

	NL	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Jongeren met jeugdhulp*	7,7	11,2	11,8	10,1	11,7
Jongeren met jeugdhulp met verblijf**	11,5	10,1	8,8	12,4	9,1
Jongeren met jeugdbescherming*	1,1	1,4	1,2	1,3	1,6
Jeugdbescherming + jeugdhulp met verblijf***	42,7	55,2	50	75	40,5

*In % van alle jongeren tot 18 jaar

**in % van alle jongeren met jeugdhulp tot 18 jaar

***in % van alle jongeren met jeugdbescherming tot 18 jaar

Zorg

Onderstaande tabel geeft het aandeel personen weer dat in 2014 een indicatie heeft voor gebruik of gebruik heeft gemaakt van Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ)³² gefinancierde zorg zonder verblijf (ZZV). In HSSM hebben meer mensen een indicatie voor gebruik en ook wordt er meer gebruik gemaakt van bovenstaande regelingen. Vooral in Menterwolde en Hoogezand-Sappemeer zijn er relatief meer mensen die voor zorg en welzijn een beroep doen op de overheid. In 2015 is de AWBZ hervormd en zijn mensen overgeheveld naar de Wet Langdurige Zorg (WLZ), de Zorgverzekeringswet (Zvw), de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) en/of de nieuwe Jeugdwet. Echter, deze cijfers zijn nog niet beschikbaar. Onderstaande is dus achterhaald, maar geeft een beeld van de zorgvraag in HSSM.

Figuur: Totaal indicatie en gebruik ZZV-AWBZ. Bron: CBS (2014)

	Nederland	Provincie Groningen	HSSM	Hoogezand-Sappemeer	Slochteren	Menterwolde
Totaal indicatie en/of gebruik ZZV	6,2	7,5	8,0	9,4	5,7	6,7
Totaal indicatie ZZV-AWBZ	4,6	5,9	6,5	7,6	4,7	5,5
Indicatie begeleiding individueel	1,5	2,1	2,2	2,7	1,5	1,5
Indicatie begeleiding groep	0,8	1,0	1,0	1,2	0,7	1,0
Indicatie persoonlijke verzorging	3,0	3,3	3,8	4,5	3,0	3,0
Indicatie verpleging	1,6	2,2	2,5	2,7	1,9	2,7
Indicatie behandeling	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Indicatie kort verblijf	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Indicatie ZZV-AWBZ onbekend	1,5	1,6	1,5	1,8	1,0	1,2
Totaal gebruik ZZV-Wmo* en/of ZZV-AWBZ	5,3	6,0	6,4	7,6	4,5	5,5
Totaal gebruik ZZV-Wmo	2,8	3,3	3,4	4,1	2,2	2,7
Totaal gebruik ZZV-AWBZ	3,9	4,6	5,0	5,8	3,6	4,4
Gebruik huishoudelijke verzorging	2,8	3,3	3,4	4,1	2,2	2,7
Gebruik begeleiding individueel	1,1	1,3	1,3	1,7	0,8	0,9
Gebruik begeleiding groep	0,6	0,6	0,7	0,9	0,4	0,6
Gebruik persoonlijke verzorging	2,7	3,1	3,3	3,8	2,6	2,9
Gebruik verpleging	1,3	1,7	1,9	2,0	1,4	2,0
Gebruik ZZV-Wmo en ZZV-AWBZ onbekend	0,9	1,4	1,5	1,8	1,2	1,2

*WMO: Wet Maatschappelijke ondersteuning. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de ondersteuning van mensen die niet op eigen kracht zelfredzaam zijn.

Aardbevingen

Door de aardgaswinning in Noord-Nederland heeft Groningen te maken met een toenemend aantal aardbevingen. Met als gevolg een gevoel van onveiligheid, schade aan woningen, gebouwen en infrastructuur. De komende jaren zullen in het aardbevingsgebied in Groningen enorme bouwactiviteiten plaatsvinden om deze schade aan woningen, gebouwen en infrastructuur te herstellen. De schattingen voor deze bouwactiviteiten, c.q. herstelprogramma,

³² Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). Wettelijke verzekering voor de kosten van langdurige zorg aan mensen met een ernstige beperking door ouderdom, een chronische ziekte, een handicap, langdurige psychische problemen. Iedereen die in Nederland woont of werkt is automatisch verzekerd voor deze zorg. Voor zorg zonder verblijf moet een eigen bijdrage betaald worden voor de functies huishoudelijke verzorging, begeleiding, persoonlijke verzorging en verpleging.

lopen volgens verschillende bronnen op tot wel dertig miljard euro³³. Ook in HSSM zijn al veel schademeldingen, waarvan een groot gedeelte schade heeft boven de duizend euro³⁴.

2.6 Sterkten en zwakten

Gebaseerd op bovenstaande kunnen de sterkten en zwakten van de SWOT worden ingevuld. In hoofdstuk 4 wordt de volledige SWOT besproken.

Figuur: Sterkten en zwakten

	Positief	Negatief
Intern	Sterkten <ol style="list-style-type: none">1. Relatief grote stuwende sector (hoofdzakelijk industrie)2. Sterke organisatiegraad bedrijfsleven in Slochteren en Hoogezand-Sappemeer3. Rust en ruimte4. Relatief grote sociale cohesie5. Relatief veilige woonomgeving6. Relatief grote maatschappelijke participatie	Zwakten <ol style="list-style-type: none">1. Relatief sterkere ontgroening en vergrijzing2. Relatief laag opleidingsniveau en hogere werkloosheid3. Vrijwel ontbrekend grootbedrijf (+250 werkzame personen) en meer zzp-ers4. Gering aanpassingsvermogen en weinig excelleringsdrang. Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg5. Kleinschalig basisonderwijs en niet alle onderwijsniveaus zijn aanwezig6. Relatief weinig groene en blauwe kwaliteit (zoals recreatiegebieden, water, groen en natuur)7. HSSM'ers doen relatief gezien een groter beroep op zorg en welzijn

³³ NRC, 2015, Twee op de drie huizen in Groningen niet veilig bij zware beving.

³⁴ CVW & NAM platform (2015).

3. Impact van trends en ontwikkelingen

3.1 Inleiding

In deze paragraaf wordt een aantal ontwikkelingen³⁵ beschreven waar HSSM de komende jaren mee te maken krijgt. Deze ontwikkelingen hebben invloed op het gebied, maar laten zich vaak maar in zeer beperkte mate sturen. Wel kunnen de juiste condities en randvoorwaarden worden gecreëerd om beter op trends in te spelen. Ontwikkelingen die van buitenaf komen, kunnen een bedreiging of juist een kans vormen voor de verdere sociaal-economische ontwikkeling van het gebied HSSM. Dit is afhankelijk van de huidige kenmerken van het gebied en de adaptiviteit die men heeft.

Naast demografische trends en maatschappelijke trends wordt ook ingegaan op technologische en economische trends. Economische vooruitgang is het gevolg van technologische ontwikkelingen. Deze ontwikkelingen hebben vervolgens een grote impact op het welzijn van mensen, wat op zijn beurt weer zorgt voor maatschappelijke trends en ontwikkelingen. Vooruitgang wordt voor een groot deel bepaald door techno-economische ontwikkelingen. Echter, er moet ook rekening worden gehouden met het aanpassingsvermogen van mensen.

Achtereenvolgens wordt in deze paragraaf ingegaan op de volgende ontwikkelingen:

- Demografische trends en ontwikkelingen
- Economische trends en ontwikkelingen
- Trends en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt
- Technologische trends en ontwikkelingen
- Maatschappelijke trends en ontwikkelingen

3.2 Demografische trends en ontwikkelingen

Krimp en groeiende wereldbevolking: impact op leefomgeving en economie

Steeds meer mensen willen wonen in steden en trekken weg van het platteland. Krimp wordt een steeds belangrijker onderwerp in veel gemeenten. Ook de gemeente HSSM krijgt in toenemende mate te maken met krimp en moet hier in haar beleid steeds meer aandacht aan besteden. Waar in het ruimtelijk beleid tot nog niet zo lang geleden is uitgegaan van een perspectief van groei, moet vanaf nu worden uitgegaan van een perspectief van krimp. Hierbij moeten gemeenten zich niet alleen druk maken om bevolkingsaantallen, maar ook over een veranderende bevolkingssamenstelling en het aantal huishoudens.

Indien het aantal huishoudens terugloopt kan er woningleegstand ontstaan. Echter, doorgaan met bouwen blijft noodzakelijk, aangezien de vraag naar andere woningen (door o.a. vergrijzing) in toenemende mate verandert. Het vraagt hoe dan ook om een aanpassing van het beleid. Het op peil houden of versterken van voorzieningen, zoals scholen en winkels, is immers lastiger als de bevolking in een gebied krimpt. Tevens moet het aanbod mee veranderen met de bevolking. Zo zorgen minder jongeren voor een geringere vraag naar onderwijs en uitgaansvoorzieningen. Meer ouderen leidt tot een grotere vraag naar sociale- en gezondheidsvoorzieningen, wat invloed heeft op de betaalbaarheid van de gezondheidszorg en sociale voorzieningen. Krimp

³⁵ Gebaseerd op de Macro Economische Verkenning Noord-Nederland van E&E advies en CAB/RUG (2014).

vraagt om een nieuwe uitvoeringsstrategie, gericht op behouden of zelfs verbeteren van de leefbaarheid en woonaantrekkelijkheid van een gemeente.

Demografische veranderingen hebben ook impact op de economie van een regio. Veel bedrijven, bijvoorbeeld in de horeca, in de regio zijn afhankelijk van deze krimpende thuismarkt. Hun business komt dus de komende jaren steeds verder onder druk te staan. Het aantal krimpresistente kleinschalige ondernemers neemt toe. Deze ondernemers zijn weliswaar in het gebied gevestigd, maar bedienen van daaruit een (inter)nationale markt.

Door de groei van de wereldbevolking en de toenemende welvaart neemt de vraag naar (gezond) voedsel toe. Kwantitatief kan de productie in beperkte mate groeien, hier liggen dus kansen voor innovatieve ondernemers. Het innovatiepotentieel is vooral sterk in zetmeel, pootaardappelen en zuivel³⁶. Op dit moment zijn er al bedrijven in het gebied HSSM die zich bezighouden met deze onderwerpen, bijvoorbeeld AVEBE, dat zetmeel en eiwitten uit aardappels haalt.

3.3 Economische trends en ontwikkelingen

Sectoren die profiteren van de huidige internationale economische groei

De industrie, logistiek en groothandel zijn de sectoren die gaan profiteren van de huidige internationale economische groei. De logistiek en groothandel zijn in het gebied HSSM ondervertegenwoordigd. De industrie die oververtegenwoordigd is moet de economie dus op sleptouw nemen. Echter, het zal wel even duren voordat de groei in de stuwende sectoren zich zal vertalen naar banengroei. Deze bedrijven hebben de afgelopen jaren gezorgd voor een groei van de productiviteit. Bij een stijging van de productiviteit kan een toename van het productievolume worden gerealiseerd zonder een stijging van de werkgelegenheid of zelfs met een daling ervan³⁷.

Duurzaamheid en glocalisering

Milieuwetgeving en de groeiende vraag naar duurzame en biologische producten beïnvloeden de processen in veel bedrijven. Land- en tuinbouwbedrijven leveren in toenemende mate hernieuwbare energie en krijgen steeds meer een rol als energieproducent. Ook in de bouwwereld worden steeds meer nieuwe concepten ontwikkeld rondom duurzaam bouwen.

Tevens is er een groeiende onderstroom in de economie, genaamd de civil economy, met een geheel nieuwe oriëntatie waar consumenten vragen naar duurzame producten, een schonere leefomgeving en local for local producten. Hierbij past de opkomst van de decentralisatie van energieopwekking naar energie coöperaties, agrarische productie (urban gardening en teelt in kantoorpanden) en nieuwe zorgarrangementen (social enterprises). De agro-, food- en de energiesector en de maakindustrie hebben een belangrijke rol in de verduurzaming van de samenleving.

Globalisering

Het toenemend gebruik van internet betekent ook dat bedrijven die zelf hoofdzakelijk op de Noord-Nederlandse markt actief zijn extra concurrentie kunnen krijgen uit het buitenland. Door het web wordt een toenemend aantal ondernemingen geconfronteerd met wereldwijde online

³⁶ SNN, 2013, Research and innovation strategy for smart specialization (RIS3)

³⁷ Trendbureau Overijssel, 2015, Waar verdient Overijssel zijn geld mee in 2030

concurrenten. Ook komt er een groeiend aantal buitenlandse investeerders naar het Noorden. Nu zijn deze nog vooral afkomstig uit Noordwest-Europa en de VS. Dit gaat verschuiven richting Azië, waarbij beslissingen dus ook in toenemende mate elders genomen gaan worden.

Ook in de retail wordt de internationalisering steeds meer zichtbaar. De afgelopen jaren zijn steeds meer buitenlandse ketens in de winkelstraten verschenen. Denk aan ketens als Aldi, Lidl, Hornbach, Ikea, Mediamarkt, H&M en de Zara die een sterke positie hebben opgebouwd en nog steeds terrein winnen. Er is echter een risico dat ze zich om welke reden dan ook snel weer uit Nederland terugtrekken. Denk bijvoorbeeld aan Schlecker. Bovendien zijn het vaak grotere winkels die bijdragen aan het uithollen van het voorzieningenniveau in de kleine en grotere kernen, ook op het Noordelijke platteland.

3.4 Trends en ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

Schaarste?

Of er in de toekomst sprake zal zijn van krapte valt te bezien. De beroepsbevolking in HSSM krimpt. Daar komt bij dat HSSM relatief veel laagopgeleiden telt. De groei zal zich vooral voordoen onder hoog opgeleiden en daar zijn er in HSSM minder van. De groei van de economie zal zeker de komende jaren zeer bescheiden zijn en het is maar de vraag of deze beperkte groei zal leiden tot veel nieuwe werkgelegenheid, of dat deze goeddeels zal worden gerealiseerd door productiviteitsgroei (vervangen van mensen door kapitaal). Tevens zit er in HSSM nog rek in de arbeidsparticipatie van vrouwen³⁸. Daarnaast werken vrouwen vaak in deeltijd. Onder invloed van sociaal-culturele trends is een sterke doorgroei van de participatie van vrouwen te verwachten. Ondanks dat de arbeidsparticipatie onder vrouwen nog steeds lager is dan onder mannen en veel vrouwen deeltijd werken, is er een duidelijke stijgende lijn zichtbaar³⁹. Wanneer meer vrouwen gaan werken en bovendien meer uren gaan werken kan dit de verwachte krapte verminderen.

Toenemende automatisering

Aan steeds minder productieprocessen komen nog veel mensen te pas. Ook de komende jaren staan er weer veel banen op de tocht. Alle banen die te automatiseren zijn, zullen uiteindelijk worden geautomatiseerd. Wat overblijft is hoogwaardiger en menselijke arbeid. De banen die zullen verdwijnen betreft vooral werkgelegenheid op het middensegment van het MBO (niveau 2 en 3).

Groei zzp'ers

De verwachting voor de langere termijn is dat het aantal zzp'ers de komende jaren gestaag door zal groeien. Een groep die minder innovatief is dan het mkb en grootbedrijf (zie hoofdstuk 2.4 'vestigingen en banen'). Dit heeft grotendeels te maken met de veranderingen op de arbeidsmarkt. Maar ook kiezen zowel jongere als oudere werknemers vaker voor het zelfstandig ondernemerschap vanwege de grote vrijheid, flexibiliteit en uitdagingen en niet zozeer omdat ze een eigen onderneming willen opzetten.

³⁸ RIVM, 2014, Netto arbeidsparticipatiegraad 2010-2012

³⁹ CBS, 2015, Meer werkende vrouwen

Toename flexibele contracten

Arbeid is door de jaren heen steeds flexibeler geworden, zowel gezien vanuit het perspectief van de werknemer (het flexibeler indelen van werk) als de werkgever (het flexibel inzetten van arbeidskrachten). Dit neemt toe. De vraag naar een meer flexibele invulling van arbeid is vooral afkomstig van hoog opgeleiden, die het werk zo flexibel mogelijk willen combineren met hun privéleven. Er is bij deze groep werknemers steeds minder behoefte aan standaard werktijden en zij willen graag zelf bepalen wanneer ze op kantoor zijn. Werk en privé gaan daarmee steeds meer in elkaar overlopen. Steeds meer mensen werken ook thuis. Een toenemende flexibilisering kan een positief effect hebben op de arbeidsproductiviteit, omdat mensen zo kunnen werken op de momenten wanneer hun productiviteit op het hoogste niveau is. Flexibilisering is ook zichtbaar in de duur waarmee werknemers zich aan een werkgever verbinden. Nederlanders wisselen in vergelijking met andere Europeanen vaak van baan. Vooral jongere werknemers wisselen vaker van baan. Een baan voor het leven was de standaard en wordt nu steeds meer de uitzondering. Daarnaast wordt er veel en in toenemende mate in deeltijd gewerkt.

3.5 Technologische trends en ontwikkelingen

Nieuwe technologische ontwikkelingen zullen het komende decennium volgens diverse onderzoeken een groot effect hebben op de economie en de samenleving. Deze ontwikkelingen volgen elkaar in steeds sneller tempo op. Ook voor de bedrijven in het gebied HSSM zullen deze nieuwe technologieën gevolgen hebben. Waar deze gevolgen precies uit bestaan en of ze een kans of bedreiging voor de ondernemers vormen hangt af van de wijze en het moment waarop de technologieën door Noord-Nederlandse bedrijven worden ontwikkeld, geadopteerd en toegepast in nieuwe producten, diensten, processen, markten en organisaties.

Automatisering industrie

De industrie is al in hoge mate geautomatiseerd, maar de verwachting is dat door ontwikkelingen in de ICT-sector (voornamelijk door de komst van 'the internet of things'⁴⁰) de industrie nog verder zal automatiseren. De verdere introductie van ICT in processen, producten en diensten zal 'smart Industries' doen ontstaan. De ICT sector legt een enorme druk op de bestaande industrie van HSSM om te innoveren.

Impact van het internet op de detailhandel

Door de opkomst van het thuiswinkelen is het winkelbeeld in de afgelopen jaren sterk veranderd. Voor de detaillisten in HSSM geldt dat zij een internetstrategie moeten hebben en dat samenwerking tussen detaillisten op gang moet worden gebracht om de klanten te verleiden de winkels te blijven bezoeken. Winkeliers ontkomen er niet aan. Het besef dringt steeds meer door dat webwinkels doorgaans goedkoper zijn. De consument verdient aan het zelf verrichten van de verkooptaken die hij van het winkelpersoneel heeft overgenomen. De consument is prijsgevoeliger geworden, omdat vergelijken door internet makkelijker is geworden

⁴⁰ Een wereld waarin ieder apparaat in bedrijven maar ook in het dagelijks leven - van de kleine sensoren op je deuren en ramen tot slimme witgoedapparatuur - een eigen internetadres (IP-adres) heeft dat niet alleen alles uniek identificeerbaar maakt, maar ook toegankelijk via het internet. Alle apparaten kunnen met elkaar communiceren.

E-health

Technologie maakt zorg in de komende jaren efficiënter en effectiever, waardoor de zorg toegankelijker wordt of blijft en waar mogelijk goedkoper wordt. Daarmee draagt het bij aan het oplossen van een belangrijke maatschappelijke opgave. Zo kunnen ouderen dankzij e-health langer thuis blijven wonen in de kleinere dorpen met gebrek aan dichtbij liggende zorgvoorzieningen. De komst van steeds meer elektronische apparaten op de consumentenmarkt maakt het mogelijk om zelf je bloeddruk te meten, informatie over hart en longen te verzamelen. Op deze manier kunnen mensen permanent op afstand worden bewaakt.

De implicaties van 3D-printing

De verwachting bestaat dat de komende jaren ook in Noord-Nederland steeds meer industriële bedrijven in zullen spelen op 3D-printing. Met professionele 3D-printers kunnen complexe producten lokaal geproduceerd worden, terwijl met desktop-printers eenvoudige producten voor eigen gebruik gemaakt kunnen worden. Ook mensen kunnen thuis producten printen die zij zelf naar wens kunnen aanpassen. Producten kunnen thuis of in de buurt worden gemaakt, waardoor transportkosten significant kunnen afnemen.

3.6 Maatschappelijke trends en ontwikkelingen

Tweedeling leefstijlen

In Nederland bestaan grote verschillen in leefstijl en gezondheidsontwikkeling gerelateerd aan de sociaal economische status. De tweedeling tussen mensen uit de lagere inkomensklasse die zich vaak minder gezond voelen en de hogere inkomensklasse neemt toe. Naarmate het verschil tussen rijk en arm toeneemt, zal ook het verschil in leefstijl en daarmee de verwachting van het aantal levensjaren in goede gezondheid toenemen.

Toename aantal vluchtelingen & multiculturele samenleving

Het aantal mensen dat wereldwijd op de vlucht is voor conflict, oorlog en geweld is groot. Bovendien is het aantal vluchtelingen in de laatste jaren flink toegenomen en zal het naar verwachting in de komende jaren nog blijven groeien. Ook in Nederland worden steeds meer vluchtelingen opgevangen, deze moeten, indien zij niet kunnen terugkeren, een woonplek krijgen in Nederland.

Regionale netwerken

De noodzaak voor gemeenten om regionaal samen te gaan werken neemt in Nederland toe door een toenemende mate van decentralisatie van taken. Dit betreft zowel de samenwerking met andere gemeenten als samenwerking met lokale bedrijven en burgers.

Er wordt in het Noorden heel veel samengewerkt, in informele netwerken en formele structuren. De meeste gemeenten en ook de provincies maken deel uit van vaak vele tientallen verbanden. Met andere overheden (horizontaal en verticaal) en of met bedrijven, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, burgers, et cetera. Deze verbanden zijn informeel of hebben een formele juridische status. Er worden (zij het nog beperkt) joint ventures aangegaan met bedrijven in publiek-private samenwerkingsverbanden, er worden stichtingen en coöperatieve verenigingen opgericht. Niet zelden domineert bij samenwerking de discussie over de structuur,

de governance en de ‘poppetjes’ in plaats van de opgaven die voorliggen. De bestuurlijke drukte wordt gehegeld, maar desondanks neemt het aantal verbanden eerder toe dan af.⁴¹

Participatiesamenleving

Een participatiemaatschappij is een samenleving waarbij veel mensen betrokken zijn bij hetgeen in de nabije leefwereld gebeurt. Er is sprake van zelforganisatie van burgers, waarmee zij gezond en gelukkig zijn nastreven. Dit getuigt van een duidelijke visie op een volwassen samenleving, waarbij de overheid de burgers in staat acht zelf kansen te benutten en tegenslagen op te vangen. Voor de overheid is er geen keuze. Zij heeft het in de afgelopen jaren steeds moeilijker gekregen. Verwacht wordt dat de participatiemaatschappij de komende jaren zijn beslag krijgt. De overheid is steeds meer afhankelijk van het gedrag van burgers. De samenleving bestaat in toenemende mate uit groepen burgers die in netwerken samenwerken. Hierdoor ontstaat een maatschappij die horizontaal van karakter is en steeds beter gedijt bij zelforganisatie en zelfregulering. De overheid zorgt voor de wet- en regelgeving die nodig is om het vertrouwen in de netwerksamenleving te versterken en om ervoor te zorgen dat er hierdoor geen tweedeling ontstaat.

Dankzij het internet en het steeds verder ontwikkelen van social media lijkt de tijd nabij dat mensen mee gaan beslissen, denken en zoeken naar oplossingen voor allerlei maatschappelijke en economische vraagstukken. Daar komt bij dat doordat mensen online hun kennis delen en anderen helpen de bevolking steeds meer in staat is om zelf dingen te organiseren zonder de hulp van de traditionele organisaties (bijvoorbeeld energie coöperaties, banken of thuiszorgorganisaties). Het bijzondere is dat geld amper een rol speelt in deze nieuwe vormen van samenwerken. Mensen geven hun kennis en ideeën gratis aan elkaar en bedrijven en overheden omdat ze het leuk vinden om te helpen. Hierdoor zal het hiërarchische steeds meer verdwijnen tussen overheden/bedrijven en burgers/klanten. Sommigen voorspellen zelfs dat de overheid binnenkort een stap terug kan doen en alleen nog hoeft te zorgen voor goede basisvoorzieningen zoals onderwijs, gezondheidszorg en infrastructuur. De samenleving zal zelf gaan zorgen voor bijvoorbeeld banken, energie en data connectie.

Beleven en gezondheid

De beleving van tijdsbesteding in de huidige maatschappij is sterk aan het veranderen. Mensen willen genieten en ervaringen opdoen. Er moet meer worden gedaan en meegemaakt in het leven. De factor fun wordt steeds belangrijker. Zelfs een simpel bezoek aan een winkel verandert. Zo moet een bezoek leuk, spannend en of vermakelijk zijn. Naast de behoefte aan intensieve belevenissen, wordt onthaasten ook steeds belangrijker⁴². Mensen besteden steeds meer geld en tijd aan gezond zijn. Sporten en gezond eten is voor steeds meer mensen een belangrijk onderdeel van hun leven.

Afname voorzieningen op het platteland

Door schaalvergroting en toegenomen digitale toegankelijkheid staan voorzieningen in dorpen in toenemende mate onder druk. In de afgelopen jaren zijn al veel voorzieningen uit de kleine dorpen verdwenen. Verwacht wordt dat het aanbod van voorzieningen met name in de kleine kernen op het platteland verder zal afnemen. Naast het aanbod veranderen ook de

⁴¹ E&E advies en CAB Groningen, 2014, De Macro Economische Verkenning

⁴² Sectorinstituut Openbare bibliotheken, 2014, Trends in de samenleving

accommodaties waarin deze voorzieningen worden aangeboden. Steeds vaker zullen faciliteiten worden ondergebracht in een multifunctionele accommodatie. Aangezien gemeenten moeten bezuinigen, wordt steeds meer inzet gevraagd van burgers om voorzieningen overeind te houden.

Dematerialisering: opkomst deeleconomie

Er ontstaat steeds meer een tegenreactie tegen harde waarden zoals winst en aanzien door materiële status. Vanuit het oogpunt van kostenbesparing en duurzaamheid is de deeleconomie in opkomst. Er wordt anders aangekeken tegen bezit. Over de hele wereld zijn steeds meer mensen aan het delen. Ze delen boeken en gereedschap maar ook hun auto's en slaapplekken. De vorige eeuw werd gekenmerkt door hyperconsumptie en een stijgende welvaart waardoor iedereen alles zelf wilde bezitten. Nu ontdekken steeds meer mensen dat het niet efficiënt is om een boek één keer te lezen om het boek vervolgens in de boekenkast te zetten of om een auto maar een uur per dag te gebruiken. Delen zelf is niet nieuw, toch wordt het steeds populairder. De mogelijkheden om te delen zijn dankzij internet en technologie makkelijk en zichtbaar geworden. Vraag en aanbod worden hierdoor eenvoudig bij elkaar gebracht⁴³.

⁴³ Website deeleconomie, 2014

4. Uitdagingen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de SWOT-analyse besproken die is gebaseerd op de informatie uit voorgaande hoofdstukken. Eerst is een analyse gemaakt van de informatie over het gebied HSSM. Deze analyse richt zich op de demografie, arbeidsmarkt, economie en leefomgeving van HSSM. Hierbij is waar mogelijk HSSM gespiegeld aan de ontwikkelingen in Nederland en de provincie Groningen. Daarnaast zijn de belangrijkste trends en ontwikkelingen op een rij gezet die impact gaan hebben op HSSM. Al deze stappen resulteren in de SWOT-analyse, zie pagina 30. De uitdagingen voor HSSM staan hierin centraal.

In de SWOT-analyse staat SWOT voor strengths (sterkten), weaknesses (zwakten), opportunities (kansen) en threats (bedreigingen/uitdagingen). Bovenstaande vier elementen zijn vervolgens ingedeeld in de categorieën intern en extern. De sterke en zwakke punten horen bij de categorie intern en betreffen kenmerken van het gebied HSSM of HSSM ten opzichte van Nederland. De kansen en bedreigingen horen bij de categorie extern. Het gaat hierbij om ontwikkelingen, gebeurtenissen en invloeden in de markt, waar HSSM vroeg of laat mee te maken gaat krijgen. In dit rapport zijn de kansen en bedreigingen samengevoegd tot uitdagingen. Het is namelijk een uitdaging om een kans te verzilveren. Ook is het een uitdaging om een bedreiging af te wenden.

In de SWOT zijn de sterkten, zwakten en uitdagingen opgenomen die kenmerkend zijn voor HSSM en die bepalend zijn voor toekomstmogelijkheden. Waar mogelijk worden verbanden gelegd tussen de drie elementen.

4.2 Uitdagingen

Uit de SWOT komen de volgende uitdagingen naar voren:

1. Demografische ontwikkelingen: vergrijzing, ontgroening, huishoudensverdunding en bevolkingskrimp

HSSM heeft meer dan gemiddeld te maken met de vergrijzing en ontgroening. Daarnaast krimpt het aantal inwoners in het gebied. Het is een uitdaging om het gebied leefbaar te houden, aangezien de woningbehoefte verandert en het aantal voorzieningen in kleine plaatsen waarschijnlijk afneemt. Ook voor bedrijven is de veranderende samenstelling van de bevolking een uitdaging, zij moeten krimpresistent worden en hun afzetmarkt waarschijnlijk vergroten. Er moet worden gezocht naar een nieuwe balans.

Krimp vraagt om een nieuwe uitvoeringsstrategie, gericht op behouden of zelfs verbeteren van de woonaantrekkelijkheid van een gemeente. Krimp kan extra ruimte creëren voor bijvoorbeeld versterking van de groen- en recreatiestructuur en kwaliteitsverbetering van woningbouw. Het is belangrijk dat er wordt ingezet op het behouden van de sterkte 'rust en ruimte' en het is een uitdaging om de groene en blauwe kwaliteit, die in het onderzoek van Elsevier met een min beoordeeld wordt, te verbeteren. Indien het gebied er niet in slaagt om de woonaantrekkelijkheid te behouden of zelfs verbeteren, dan zou demografische krimp niet alleen een oorzaak zijn van een verminderend voorzieningenniveau, maar kan het leiden tot verdere demografische krimp.

2. Aardbevingsopgave

De aardbevingen zijn een bedreiging voor huizenbezitters (waardedaling en schade), de veiligheidsbeleving en de economie in het gebied, aangezien de regio minder aantrekkelijk is voor bedrijven en mensen om er zich te vestigen. Echter, naast de bedreigingen brengen de aardbevingen ook een grote kans met zich mee. Het kan Groningen wereldwijd op de kaart zetten als het kennis- en innovatiecentrum op het gebied van aardbevingsbestendig (en energiezuinig en levensloopbestendig) bouwen, aangezien huizen en gebouwen in korte tijd aardbevingsbestendig gemaakt moeten worden en wellicht tegelijkertijd energiezuiniger en levensloopbestendig gemaakt kunnen worden. Het is een uitdaging om in een korte tijd het woningaanbod beter bij de toekomstige vraag aan te laten sluiten.

Door de aardbevingen is een kans ontstaan voor het regionaal bedrijfsleven in verband met de bouwopgave die voortkomt uit de aardbevingen in Groningen. De bouwsector in het gebied HSSM is relatief gezien groter dan gemiddeld in de provincie Groningen en Nederland. En zal, indien de bouwbedrijven de kans oppakken, meer dan gemiddeld profiteren van de opgave. Naast dat de bouwbedrijven kunnen profiteren van de aardbevingsopgave, kan ook de leefomgeving in het gebied HSSM een boost krijgen. Zo zijn er al diverse woningcorporaties bezig om tegelijk met het aardbevingsbestendig maken van woningen, woningen ook energiezuiniger of zelfs energieneutraal te maken. De bewoners hebben hierdoor meer geld te besteden, doordat de kosten die een huishouden maakt voor energie tot bijna nul zullen dalen. Deze koopkrachtstijging, gekoppeld aan de trend dat mensen een steeds sterkere drive hebben om regionale producten te kopen, kan de lokale economie een impuls geven.

3. Energietransitie: zoals warmtenetten, circulaire economie en biobased economie

De transitie van een fossiele energievoorziening naar een duurzame energievoorziening is al bezig. Echter, de komende jaren gaat het een enorme vlucht nemen. In HSSM springen drie kansen eruit, namelijk de transitie van de industrie van energieconsument naar energieprosument⁴⁴, de circulaire economie en de biobased economy.

De industriector in het gebied HSSM is relatief gezien groot. Deze bedrijven produceren veel restwarmte die op dit moment nog maar beperkt wordt benut. Dit kan veranderen door warmtenetten te ontwikkelen. Zo kan de restwarmte van bedrijven worden benut. Het levert voor bedrijven extra geld op indien zij deze energie zelf gebruiken of verkopen aan bijvoorbeeld huishoudens en/of andere bedrijven.

Naast dat de industriector kan verduurzamen door restwarmte beter te benutten, kan de kringloop verder worden gesloten door beter om te gaan met schaarse grondstoffen. De circulaire economie is een economisch systeem dat bedoeld is om herbruikbaarheid van producten en grondstoffen te maximaliseren en waardevernietiging te minimaliseren. Anders dan in het huidige lineaire systeem, waarin grondstoffen worden omgezet in producten die aan het einde van hun levensduur worden vernietigd. Het circulaire systeem kent 2 kringlopen van materialen. Een biologische kringloop, waarin reststoffen na gebruik veilig terugvloeien in de natuur. En een technische kringloop, waarvoor product(onderdelen) zo zijn ontworpen en vermarkt dat deze op kwalitatief hoogwaardig niveau opnieuw gebruikt kunnen worden.

⁴⁴ In nieuwe, intelligente netten kun je van huishoudens verwachten dat ze hun verbruikspatroon aanpassen, zelf elektriciteit produceren en eventueel verhandelen op basis van de energiebalans in het net. Huishoudens zijn zowel consumenten als producenten, oftewel: prosumenten

Hierdoor blijft de economische waarde zoveel mogelijk behouden⁴⁵. De industriële sector van HSSM kan inzetten op recycling en het ontwerpen van makkelijker te scheiden producten. Hierdoor kan de juiste grondstofsamenstelling eindelijk opnieuw voor dezelfde afnemer worden ingezet. Hiernaast kan de industrie zich door de toenemende vraag naar duurzame producten bezig gaan houden met de ontwikkeling en het gebruik van duurzame grondstoffen. Door schaarste van fossiele energiebronnen ontstaat er namelijk een nieuwe markt voor grondstoffen van niet-fossiel, organisch materiaal.

De landbouwsector is relatief gezien een grote sector in HSSM. Deze landbouwsector produceert nu voornamelijk voeding voor mens en dier. Echter, naast deze rol kan de landbouw ook leverancier worden van hernieuwbare grondstoffen voor bijvoorbeeld de productie van groene chemicaliën, kunststoffen en (veevoeder)eiwit. Het gaat hierbij voornamelijk om de valorisatie van reststromen (bijvoorbeeld mest). Er ontstaat dus geen concurrentie tussen het produceren van voedsel en biomassa, maar er ontstaan wel nieuwe verdienmodellen voor agrariërs.

4. Terugkerende ambachtseconomie

De ambachtseconomie⁴⁶ is van oudsher lokaal geworteld en voorziet in de behoefte aan lokale dienstverlening. De ambachtseconomie groeit en de vraag naar vakmensen neemt de komende jaren toe. Dit biedt een kans voor het relatief grote aantal (laag- en middelbaar opgeleide) jongeren en mensen die aan de zijlijn staan van de arbeidsmarkt in HSSM. Het gebied heeft de komende jaren te maken met veel uitdagingen, zoals de vergrijzing, bevolkingskrimp, energietransitie en andere uitdagingen die de leefbaarheid van het gebied kunnen aantasten. De ambachtseconomie kan een rol spelen in het behouden en zelfs verbeteren van de leefbaarheid in HSSM.

In de praktijk blijken ambachtelijke mkb bedrijven vaak ook broedkamers van industriële innovatie: zij ontwerpen en realiseren producten die vervolgens in industriële productie genomen worden. Ambachten kunnen in bepaalde gevallen duurzamer produceren en daarmee tegemoetkomen aan de groeiende behoefte onder consumenten aan het gebruik van 'eerlijke en duurzame' materialen. Tevens bevorderen ambachtelijke bedrijven de leefbaarheid en sociale cohesie in de wijk. Veel ambachtelijke bedrijven zijn kleinschalig, bieden lokale werkgelegenheid en zijn gevestigd in de nabijheid van de burgers die hun producten of diensten afnemen. Als laatste zorgt ambacht voor maatwerk en unieke producten. Vooral door de vergrijzing en de toenemende zorgvraag, zal de behoefte aan dergelijke op maat gemaakte hulpmiddelen toenemen.

Echter, de ambachtseconomie bestaat naast mkb bedrijven ook uit zzp-ers. Veel van deze zelfstandige ondernemingen zijn te klein om succesvol op grote schaal te innoveren. Om het innovatieve vermogen van zelfstandige ondernemingen te vergroten is samenwerking tussen deze ondernemingen belangrijk. De overheid kan hieraan bijdragen door samenwerking tussen zzp-ers te stimuleren.

⁴⁵ MWO, 2015, Circulaire economie

⁴⁶ Zonder ambachtlieden worden bijvoorbeeld gebouwen die zijn ontworpen niet gebouwd, defecte cv-ketels niet gerepareerd, piano's niet gestemd. Oude gebouwen worden niet onderhouden, schilderijen niet gerenoveerd, auto's blijven langs de kant staan en apparaten houden op met functioneren. Zonder goede ambachtlieden moeten werven de deuren sluiten en verdwijnen de broedkamers van (industriële) innovaties. Zonder ambachtlieden zijn er geen bijzondere schoenen, kleren, meubels, aardewerk, glaswerk, muziekinstrumenten, boekenkasten, boeken en goed eten. Behalve mandenvlechters en lijstenmakers, beoefenen onder meer ook loodgieters, tandtechnici, kappers, visagisten, modeontwerpers en webdesigners een ambacht. Bron: SER, 2013, Handmade in Holland.

5. Vergrijzing

HSSM-ers doen relatief gezien een groter beroep op zorg en welzijn. Daarnaast neemt het aantal 65-plussers in HSSM sneller toe dan gemiddeld in Nederland en de levensverwachting stijgt. Deze ontwikkelingen leiden tot een sterke toename van de zorgvraag en daarmee tot een stijging van kosten en vraag naar personeel. Echter, de groeiende zorgvraag biedt ook kansen voor bedrijven. Vooral toepassingen die de zorgkosten drukken of een besparing op arbeid opleveren zullen de komende jaren in trek zijn. De groei van het aantal 65-plussers biedt ook kansen voor detaillisten. Gemak, gezondheid en service zijn thema's waarop bedrijven zich kunnen onderscheiden. Rond 2020 zijn er naar verwachting steeds meer 65-plussers met een hoger besteedbaar inkomen, onder meer als gevolg van dubbele pensioenen. Deze senioren hebben in 2020 hun leven waarschijnlijk anders dan de huidige senioren ingericht en maken meer gebruik van horeca. Vooral voor de restaurantsector, waar ouderen relatief vaak komen, creëert dit kansen. Het is echter wel belangrijk dat bedrijven in HSSM gaan innoveren op dit thema. Indien bedrijven in HSSM dit niet doen en bedrijven in andere gemeenten doen dit wel, dan zullen deze bedrijven van de vergrijzing in HSSM gaan profiteren en niet andersom.

Een andere uitdaging die samenhangt met de zorg en van belang kan zijn voor de leefbaarheid in HSSM is het inspelen op e-health. Zorg op afstand wordt steeds makkelijker door de opkomst van e-health. Hierdoor is het aantrekkelijker voor zieken en ouderen om in plaatsen met minder zorgvoorzieningen te wonen. Nu kunnen ouderen vaak niet in dorpen blijven wonen zonder zorgvoorzieningen en zijn zij verplicht te verhuizen naar plaatsen die dit wel hebben. E-health maakt het mogelijk om mensen op afstand te monitoren en zorg te bieden. Daarvoor is de aanleg van breedband in het buitengebied een randvoorwaarde.

6. Regionaal bewustzijn en positionering

Op dit moment speelt er veel in de gemeenten rondom HSSM en in de provincie Groningen, zoals de aardbevingsproblematiek, de ontgroening en vergrijzing, de transitie van fossiele- naar duurzame energie, et cetera. Het is een grote kans voor HSSM om mee te liften op deze dynamiek en samenwerkingsverbanden die rond deze thema's ontstaan. Zorg dat je als gemeente aan tafel zit. De cultuur van de gemeente HSSM en van de inwoners van HSSM wordt gevormd door de 'Doe maar gewoon, dan doe je al goed genoeg' mentaliteit. Maar onbekend, maakt onbemind. Wil de overheid maatschappelijke en economische processen faciliteren, dan zal zij ook over grenzen heen moeten denken en handelen. Gezien deze brede economische regionale verwevenheid is het dus al lang niet meer de vraag óf de gemeente HSSM moet samenwerken, maar hoe. De gemeente werkt al samen in verschillende verbanden, maar het is belangrijk dat hier blijvend aandacht aan besteed wordt. De samenleving is al lang zover, de overheid kan niet achterblijven.

7. Mal-contramal. Groningen dienstestad - HSSM industriestad en woongemeente

Met de Mal-Contramal gedachte wordt de complementariteit van gebieden en regio's verwoord, die zo mogelijk op alle punten elkaars keerzijde zijn. Toch kunnen deze gebieden niet zonder elkaar. Ze versterken elkaar. Wanneer we de mal definiëren als sterk geconcentreerde, hoog dynamische interactie, zien we deze ingebed in en gesteund door de contramal, als een relatief stabiele leefomgeving, met een sterke, eigen identiteit waar het gebied relatief dunbevolkt is en er relatief weinig bebouwing is. De mal-contramal gedachte is een manier om HSSM beter te profileren en te positioneren. De stad Groningen kan als 'mal' worden gezien en HSSM als

‘contramal’. Met deze mal-contramal structuur wordt de complementariteit van Groningen en HSSM benadrukt. HSSM heeft de stad Groningen nodig om te kunnen functioneren, maar evengoed heeft de stad HSSM nodig. Het gebied HSSM en Groningen kunnen elkaar aanvullen door beide in die sectoren en functies te specialiseren die karakteristiek zijn voor het gebied. Een gebied dat nu nog minder in de ‘spotlights’ staat, kan hierdoor bekender worden en in het geval van HSSM nog interessanter worden als woon- en recreatiegemeente en als vestigingsplaats voor bedrijven. HSSM kan zich als contramal richten op de sectoren waarin zij goed is, de industrie, energie- en landbouwsector, en zich profileren als een fijne woongemeente met veel ruimte en groen. De groeiende wereldbevolking biedt kansen voor de industrie en landbouw. Zeker wanneer de bedrijven in deze sectoren in staat zijn oplossingen te ontwikkelen voor grote maatschappelijke vraagstukken die mede samenhangen met de groeiende wereldbevolking, zoals gezond drinkwater, voedselzekerheid en –veiligheid en duurzame energieproductie.

8. Schaalvergroting onderwijs

Op dit moment staan er in HSSM relatief veel basisonderwijsscholen. Echter, door de bevolkingskrimp en ontgroening zullen een aantal van deze scholen tegen problemen aan gaan lopen. Ondanks dat de wettelijk gestelde ondergrens 23 leerlingen is en kleine scholen toeslagen ontvangen, zullen de scholen door de krimp hogere kosten kennen, onder meer doordat zij met minder leerlingen per leerkracht in een gebouw zitten dat stamt uit de tijd dat de school nog meer leerlingen had. Scholen moeten dus creatief zijn om de kosten per leerling naar beneden te brengen. Het is voor deze scholen lastig om de kwaliteit van het onderwijs hoog te houden. Schaalvergroting (verschillende scholen onder één schoolbestuur of geografische schaalvergroting waarbij scholen van verschillende plekken worden samengevoegd tot een school) kan ervoor zorgen dat het onderwijs betaalbaar blijft, beter georganiseerd kan worden en dat het onderwijs ook voor de toekomst gegarandeerd kan worden. Tevens is er meer geld over om de kwaliteit van het onderwijs hoog te houden, wat belangrijk is in het gebied HSSM aangezien het opleidingsniveau van de gemiddelde HSSM’er lager is dan gemiddeld. Schaalvergroting in het basisonderwijs heeft tot gevolg dat er scholen zullen verdwijnen, maar ook dat scholen financieel minder kwetsbaar zijn en gegarandeerd zijn van bestaansrecht, waarbij de kans op kwalitatief goed onderwijs groter is.

9. Technologisering en robotisering

Door verdere technologisering, lage kapitaalkosten en stijgende arbeidskosten zullen sommige banen verdwijnen en nieuwe banen ontstaan. Deze omslag zorgt ervoor dat er meer vraag is naar hoger opgeleiden (wat perspectief biedt voor hbo-ers en wo-ers), maar een bedreiging vormt voor laagopgeleiden waarvan het werk grotendeels zal worden overgenomen door robots en computers. Zo wordt een hogere efficiëntie en hogere productiviteit nagestreefd. Deze trend zal aanhouden en dat betekent dat de vorm en grootte van het personeelsbestand van de toekomst er totaal anders uit zal zien dan de huidige situatie. Deze trend heeft een grote impact op HSSM, aangezien de industriesector groot is. Maar ook in andere sectoren wordt geautomatiseerd. Hoe bedrijven en de overheid met deze veranderingen omgaan, zal cruciaal zijn voor de economische groeiperspectieven op de lange termijn. Adaptiviteit van nieuwe technieken is belangrijk om voor te blijven op de concurrentie. Indien de bedrijven in HSSM eerder deze omslag maken, dan staan zij voor op de concurrentie. Dan kan de verdere technologisering worden gezien als een kans. Indien het adaptief vermogen lager is dan de concurrentie dan vormt de verdere technologisering een bedreiging.

10. Toenemende braindrain

Veel plattelandsgemeenten en gemeenten zonder hbo- en wo-instellingen, zoals HSSM, kenmerken zich door een lager opleidingsniveau en een braindrain. Hoogopgeleide jongeren verlaten HSSM om elders te studeren en slechts een klein deel van hen keert terug. Het overgrote deel van deze hoogopgeleide jongeren trekt naar Groningen of andere steden in Nederland met een beter baanperspectief op hoger niveau. Hierdoor daalt het gemiddelde opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Het is een uitdaging om te zorgen dat er meer balans komt tussen werkgelegenheid voor mbo-, hbo- en wo-opgeleiden, en HSSM zo toekomstbestendiger te maken.

In een aantal regio's werken overheden samen met het lokale bedrijfsleven om hoger opgeleiden een interessant baanperspectief te bieden, waaronder het Innovatiecluster Drachten. Hier wordt door hoogwaardige en innovatieve bedrijven rondom Drachten en overheden samengewerkt om Drachten als innovatief, technologisch en kennisintensief op de kaart te zetten. Het aantrekken van hoog opgeleid personeel voor de regio en het uitwisselen van kennis en ervaringen zijn daarbij concrete doelen. Een zelfde soort initiatief kan worden opgezet in HSSM, waar voornamelijk in de industriesector –waar het bedrijfsleven al goed georganiseerd is- door een toenemende robotisering waarschijnlijk meer hoogopgeleiden nodig zijn.

11. E-commerce en afname van voorzieningen op het platteland

In bijna de gehele retail is er sprake van schaalvergroting. Het aantal speciaalzaken in dorpen en het platteland loopt duidelijk terug. Dit heeft een grote impact op de aantrekkelijkheid en leefbaarheid van dorpen. Misschien wel een nog grotere impact op de functie van centra van dorpen en steden als winkelgebied is de sterke groei van de e-commerce. In de afgelopen jaren is de omzet in online winkelen snel gestegen. Dit zal hoe dan ook grote gevolgen hebben voor het huidige winkelbestand in HSSM. Het aanbod is nu overwegend functioneel. Ondernemers in winkelgebieden moeten dus na gaan denken hoe je meerwaarde blijft geven aan een winkel. Niet alleen de winkeliers moeten innoveren, ook de openbare ruimte en de sfeer van centra in HSSM moeten met hun tijd mee, waarbij centra zich zullen gaan ontwikkelen van winkelgebied tot recreatief verblijfsgebied. Winkelgebieden waar deze transitie niet slaagt hebben op termijn waarschijnlijk geen toekomst meer.

12. De verschuiving van de klassieke verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving

Van oudsher is de overheid in HSSM een relatief dominante overheid die zelf zaken moet initiëren. Het is bovendien een overheid die is gericht op het oplossen van problemen. Problemen die in alle drie de gemeenten aanwezig zijn, maar ook problemen die niet in alle drie de gemeenten aanwezig zijn. Hierdoor is een blauwdruk niet mogelijk, het is belangrijk dat verschillen worden geaccepteerd en maatwerk blijft bestaan. Het is een valkuil om alles gelijk te willen trekken. Niet alleen problemen moeten worden aangepakt, de overheid moet zich ook richten op kansen. Soms moet een parel worden opgepoetst om hem extra te laten glimmen.

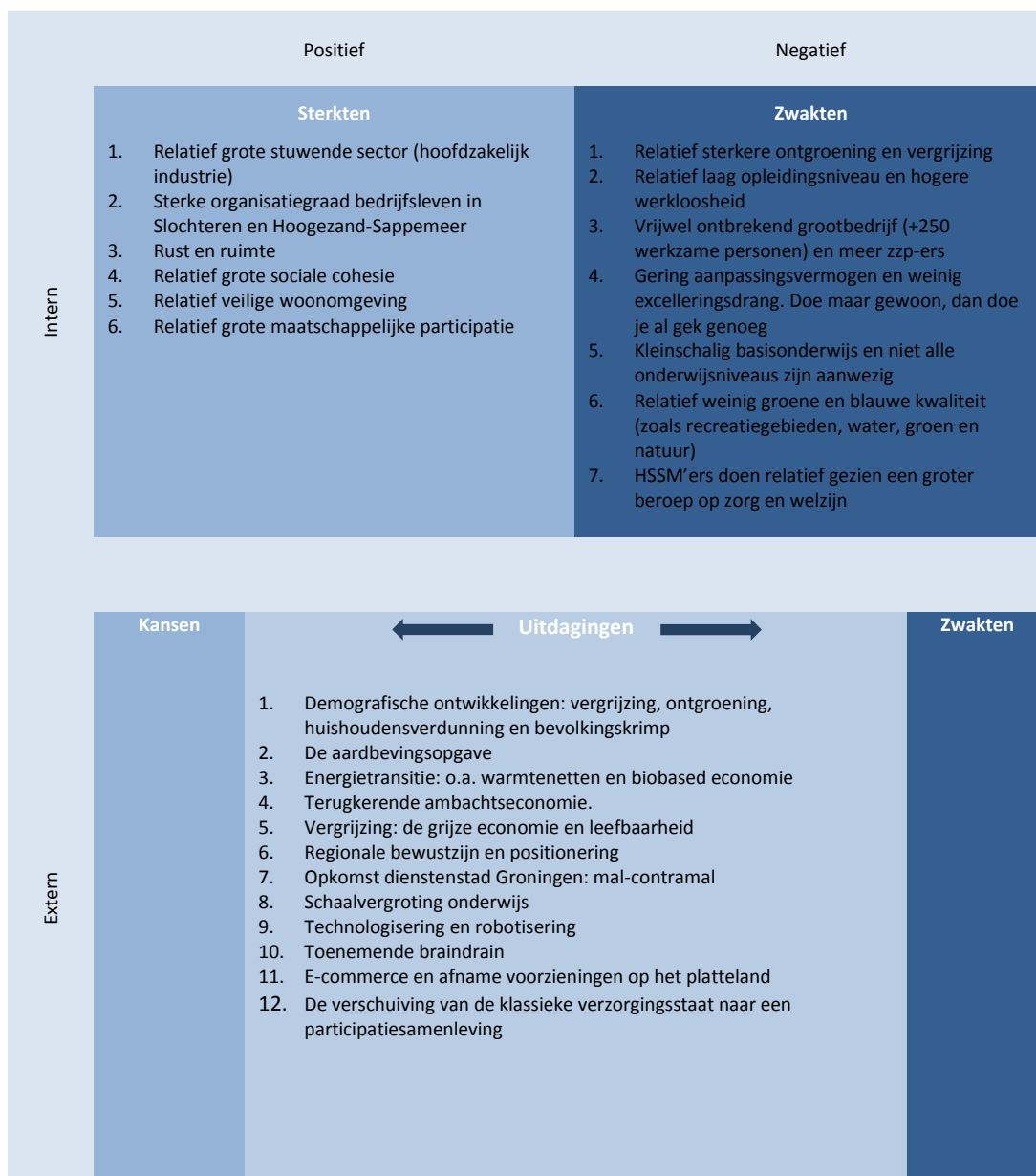
Echter, de overheid kan en wil in de toekomst niet alles zelf meer doen. Eigen kracht en eigen netwerken van (groepen van) mensen worden belangrijker en krijgen ruimte. Ook in HSSM zal een verschuiving plaatsvinden naar de participatieve samenleving. Op dit moment is de maatschappelijke participatie en sociale cohesie in HSSM hoger dan gemiddeld in Nederland. Dat geeft een voorsprong bij de participatiegedachte. Die voorsprong wordt al benut, maar de

overheid kan burgerparticipatie nog meer gaan stimuleren en de cultuurverandering die nodig is bij de inwoners en overheid zelf bespoedigen. De overheid vindt op zowel maatschappelijk als ruimtelijk gebied een nieuwe balans in kaderstellen waar het echt nodig is en laat los waar het kan. Per opgave verschilt de rol van de overheid.

Loslaten is een grote bestuurlijke opgave, de overheid moet haar eigen terugtocht organiseren en zorgen dat dit maatschappelijk en organisatorisch ordentelijk verloopt. Het betekent dat de overheid vertrouwen heeft in de kracht van burgers en ondernemers. En dat ze accepteert dat zaken lang niet altijd gaan zoals bedacht en er bovendien door verschillende aanpakken regionale verschillen ontstaan, bijvoorbeeld ten aanzien van het voorzieningenniveau.

Figuur: SWOT-analyse

Bijlage 1. Sectorstructuur HSSM: aantal banen in 2014

Sector	Menterwolde Aandeel in totaal	Hoogezand-Sappemeer Aandeel in totaal	Slochteren Aandeel in totaal	HSSM Aandeel in totaal	Provincie Groningen Aandeel in totaal	Nederland Aandeel in totaal
Landbouw en Visserij	15%	2%	10%	6%	3%	3%
Industrie	7%	31%	15%	24%	11%	10%
Nutsbedrijven	1%	2%	3%	2%	1%	1%
Bouw	15%	3%	10%	6%	5%	5%
Handel	15%	18%	14%	17%	15%	18%
Vervoer en Opslag	4%	3%	5%	3%	4%	5%
Horeca	7%	4%	6%	5%	4%	5%
Informatie en Communicatie	2%	2%	1%	2%	3%	3%
Financiële instellingen	1%	1%	1%	1%	1%	3%
Zakelijke diensten	9%	6%	19%	9%	13%	15%
Quartaire sector	21%	26%	14%	23%	35%	28%
Overige diensten	3%	2%	2%	2%	4%	5%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%